

Казки про дружбу

Іван-мужичий син

Іван-мужичий син Жив колись у старовину цар з царицею, у Них замолоду не було дітей, а при старості родився один син; вони дуже зрадили. Ну, виріс той син, вирішили вони його оженити. А син і каже:

— Поки не дістанете мені такого коня, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить—на дванадцять верст земля гуде і листя на дубах осипається,— то я женитись не буду!

Цар зівзав усіх своїх богатирів, почав розпивати:

— Може, з вас хто знає або чув: де такий кінь, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя на дубах осипається?

Усі кажуть, що ніхто й не бачив і не чув нічого такого, і дістать не можуть.

Цар розіслав по всій землі бумагу:

- Може хто чув або сам дістане, то нехай до мене приходять.

Потрапила одна така бумага у якусь волость, прочитали її там. Мужик приходять додому й хвалиться жінці:

— От яка у нашу волость бумага прийшла!.. Якби такий молодець найшовся, то велено йому до царя приїжджать!

А у нього був хлопець, от цей хлопець і каже:

— А я знаю, де такий кінь є!

А батько: — Сиди там, коли сидиш! Ти вийдеш за ворота — та й то тебе діти б'ють, а то ще про такого коня базикаєш!

Хлопець одягся і говорить:

— Ходім, тату, надвір!

Вийшли. Він одною рукою дуба як схватить,— нагнув аж до землі, потім пустив. А батько стоїть, очі витріщив — дивиться на нього, аж злякався сам.

— Ну, тепер,— говорить,— синку, повірю. Пішли у волость — батько хлопця залишив надворі, а сам пішов у хату і каже:

— Дозвольте, панове, мені з своїм словом втрутитися!..

— Можеш, говори.

— Є у мене син, що може дістать того коня.

А всі й закричали:

— У холодну його взять, сякого-такого, з його хлопцем! Куди його хлопець годе? Як вийде за ворота, то його всі діти б'ють!

Посадили мужика і його хлопця у холодну. Сиділи, сиділи вони, а волосне начальство й говорить:

— Мабуть, нам нічого не буде, коли він збреше.

Випустили, а самі до царя вдарили звістку. Цар прочитав цю звістку і не повірив, що мужичий син міг таке зробити, але все ж звелів послать своїх слуг і карету за тим хлопчиком.

Узяли того хлопця до царя. Як приїхали, цар підзиває його до себе:

— Можеш дістать такого коня?

— Мажу!

— Що ж тобі треба?

— Треба мені коня хорошого та палицю добру.

Написав цар записку до свого табунщика.

— Ступай, у полі є табунщик, даси йому записку, а він тобі дасть коня.

Той пішов, показав табунщику записку.

— Підожди,—каже табунщик,- пожену напувать коней, а як ітимуть, то якого коня схочеш, такого й вибереш.

Став той вибирати, і якого не візьме за хвіст — то хвіст у руках зостанеться; візьме за гриву — гриви не стане.

Зняв дванадцять шкур, а коня не добрав собі. Йде додому, дивиться — хата обідрана — там бідна бабуся жила, а тут якраз хмара на току збирається. Бабуся і просить:

— Поможи мені, хлопче, а то всі мене, бідну, минають.

Накрив він шкурами її хату, щоб вона не протікала, бабуся йому подякувала, він і пішов собі.

Виходить цар і дивується, що хлопець коня собі не добрав.

— Іди, Іван — мужичий син, на конюшні. Вибирай собі коня, може, там є тобі кінь.

Той пішов: на котрого руку не покладе,— так юнь з усіх чотирьох ніг впаде. Нема коня, та й годі. Настала ніч, а хлопець як вийшов у степ, як свисне своїм богатирським посвистом, от і прибігає один кінь:

— Чого, хазяїне мій милий-любий, звеш мене?

— Пора нам в путь-дорогу вирушати.

— Ну добре.

Став він заводить цього коня у царські конюшні, поламав усі двері й стіни порозвалював. Насилу завів. Прив'язав, дав білоярої пшениці, а сам пішов спати.

А цар устав рано і послав збудить Івана — мужичого сина, чи не бачив уві сні, якого йому треба коня.

Той говорить:

— Е, в мене вже є кінь, на конюшні стоїть... Вийшли подивились, а цар аж злякався, такий великий кінь.

— Ну, тепер зробіть мені палицю і привезіть з лісу на двох парах волів.

Привезли. Він підкинув її угору, сам ліг на півтори доби спати. Прокинувся — палиця летить. Він підставив мізинний палець — вона на друзки розсипалась.

— Привезіть,— говорить,— мені на чотирьох парах волів, бо ця не гожа.

Зрубали столітнього дуба, зробили палицю, привезли на чотирьох парах волів. Він підкинув угору — сам ліг на три доби спати. Прокинувся, чує — палиця гуде. От підставив він середній палець — палиця вдарилась і на півтора аршина в землю вбилась.

— Ну, ця,— каже,— добра буде. Збирається в дорогу. Цар і каже:

— Ну от, як дістанеш такого коня, то я тобі яку схочеш нагороду видам і ніколи ніякої кривди не чинитиму. Слово моє тверде.

Поїхав хлопець, але цар все-таки не вірить, щоб якийсь-то Іван — мужичий син та коня такого сам дістав, ну, і дав ще йому своїх богатирів вже панської, а не мужицької крові.

— Наганяйте,— каже їм цар.

Іван — мужичий син чує — земля двигтить.

— Це або змії летить, або якісь богатири їдуть.

Доїжджають, поздоровкались, а він і питає:

— Хто ви такі?

— Це нас послав цар разом з тобою.

— Як же нам бути? Треба комусь із нас бути старшому, бо так ніякого порядку не буде, а треба, щоб ми комусь одному підкорялись.

Ну, ці богатири панської крові зразу ж один наперед другого:

— Я буду старшим, я буду старшим!.. А Іван — мужичий син і каже:

— Ні, не так. Давайте по дорозі палицю кидать — чия далі впаде, той і буде старшим.

Кинув один палицю по шляху вперед. Ідуть день, їдуть другий — палиці нема... На третій день бачать — лежить. Кинув другий. Ідуть день, їдуть два, їдуть три — палиці нема... Найшли аж через

тиждень. Кинув Іван — мужичий син. їдуть один тиждень — нема палиці, другий і третій тиждень — нема палиці.

Це десь твою палицю проминули.

— Не може бути, мабуть, моя палиця десь у гостях.

Проїхали ще тиждень — бачать: стоїть великий дім — мідна огорожа навколо,— і веде до нього мідний міст. Дивляться — палиця через паркан перевалилася і ріг дому одбила. А в цьому домі жили страшні змії, тільки їх дома не було — воювали десь далеко.

І говорить Іван — мужичий син до одного богатиря панської крові:

— Сьогодні ти підеш на міст на варту, а ти,— каже другому,— ляжеш коло коней, а я ляжу в будинку.— І наказав тому, що на мості:

— Гляди ж, брат, не спи, а стережи! Той ходив-ходив, а тому, що був з дороги,— ліг і заснув на мосту. Тоді Іван — мужичий син прокинувся,, бачить — північ, пора йти. Одягся і пішов на міст, дивиться — той спить; слухає — земля двигтить — змії шестиголовий летить і говорить своєму коню:

— Стій, не чмихай, проти нашої сили нема нічого. Є тільки Іван — мужичий син, тільки сюди і ворон кості його не занесе, бо він іще молодий.

— Ворон кості не занесе, а добрий молодець сам зайде,— каже Іван — мужичий син.

— Чи битися, чи миритися прийшов?

— Не миритися, а битися я прийшов.

— Ну,— говорить змії,— бий ти перший.

— Ні,— говорить Іван — мужичий син,— бий ти, ти на все царство старший.

Шестиголовий змії як ударив, то Іван — мужичий син тільки з місця зрушився, а тоді як ударив змія своєю палицею, то разом шість голів зніс!

Посік його, спалив кості і на вітер попів пустив, та й пішов додому. На ранок і питає того, що на мості вартував:

— А що, стеріг пильно?

— Так стеріг, що мимо й птиця не пролітала. На другу ніч Іван — мужичий син послав другого стерегти на мості, а того на конюшню.

І той заснув. Дивиться Іван — мужичий син:

час іти. Пішов і став під мостом. Чує — земля гуде. Це дев'ятиголовий змії летить.

— Стій,— говорить змії до свого коня,— не спотикайся, проти нашої сили нема другої на півсвіту. Є тільки Іван — мужичий син. Ну, та сюди і ворон кості його не занесе!

— Брешеш,— каже Іван — мужичий син,— добрий молодець сам зайде!

— Чи битися, чи миритися зайшов?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб миритися, а за тим, щоб битися.

— Ну, бий ти!

— Ні, бий ти, ти наполовину світу старший. Той змії дев'ятиголовий як ударив — так по кісточки Івана — мужичого сина в землю й увігнав. Але Іван як ударив змія — разом сім голів одрубав. Другий раз замахнувся — і останні дві зрубав. Посік його тіло, спалив кісточки і попів за вітром пустив. Пішов Іван — мужичий син досипать. На ранок спитав і того другого:

— А що, стеріг добре моста?

— Так стеріг, що й мишка мимо не пролізла. На третю ніч зібрав він обох богатирів, повісив рукавичку на стіні і сказав:

— Піду я сам, братці, стерегти моста, а ви глядіть на мою рукавичку,— як буде піт текти, то гуляйте, як буде кров капать, так пускайте мого коня.

Став під мостом; опівночі чує — земля за дванадцять верст гуде, листя на дубах опадає. Це вже найстарший змії летить на тому коні, що жар може їсти, а полум'я пити. Летить і говорить до свого коня:

— Стій, не спотикайся, проти нашої сили нема сили на всім світі. Є десь Іван — мужичий син, ну, він ще малий, йому ще тільки на печі сидіти — сюди він не зайде, сюди ворон і його кості не занесе.

А Іван — мужичий син і каже:

— Ворон кості то не занесе, а добрий молодець сам прийде.

— Що, будем битися чи миритися?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб миритися, а за тим, щоб битися.

— Бий,— говорить змії.

— Ні—ти бий,—ти на всьому світі найдужчий.

Як ударив змії, то Іван — мужичий син аж збілів.

Бились, бились... У змія з дванадцяти зосталось вже три голови. А Іван — мужичий син уже по самий пояс у землю загнаний, от-от зовсім знеможеться.

— Слухай, ти,— говорить змії,— у тебе батько був?

— Був.

— Воли у нього були?

— Були.

— Орав він?

— Орав.

— А давав відпочивать? — Давав.

— Ну, давай і ми відпочинем.

Іван — мужичий син як став відпочивать, то кинув свою палицю і розбив конюшню. Тут його кієв вирвавсь, прибіг до нього, став землю одгрібать...

А ті богатирі прокинулись, бачать — з рукавички кров іде, але бояться йти виручати Івана — Мужичого сина,— думають: для чого нам свої голови за нього підставляти?

А кінь тим часом землю навколо Івана одгріб, тоді й говорить Іван — мужичий син до змія:

— Аж тепер я тебе вб'ю! Змії і говорить:

— Ну, добре, але я хочу тобі сказати перед смертю: ти хоч і візьмеш у мене цього чарівного коня, що цареві потрібний, але ти не доведеш його додому; є у мене ще три сестри і мати та батько цар Ірод. От вони тебе все одно з світу зживуть!

Відрубав останні голови Іван, а сам задумався. А тим часом та бабуся, що він колись кінськими шкурами її хату укрив, почула, що на Івана біда насувається (бо вона все знала, що на світі робиться), та послала свого песика до Івана, а песик і каже йому:

— Будете ви їхать додому, захочете так пити, що один до одного не зможете слова промовити,— буде вам по праву руку криничка — вода як скло чиста. Не пийте її, а лиш вдар ти по ній навхрест палицею, побачиш, що з неї вийде! Від'їдете далі, захочете їсти,— стоятиме явір, під явором стіл,— там лежатимуть паляниці, яблука й усякі напик-ки й наїдки. Не їжте,— вдар навхрест, побачиш, що вийде з його. Проїдете далі, захочете спати — під явором стоятимуть ліжка. Не лягайте,— вдар по них, побачиш, що буде!

Вислухав Іван, подякував бабусиному песику, забрав того коня і разом з тими двома богатирями поїхав додому, їдуть, їдуть, захотілось їм пити — аж справді над шляхом криничка праворуч. Ці два богатирі хотіли напиться.

— Ні, піждіть,— говорить Іван,—подивлюся. Та як ударив по ній палицею — то кров так і потекла, а це змієва сестра перекинулася криничкою. Поїхали далі — зарубав іще двох сестер, що

були у вигляді їжі і ліжок. Далі оглянулись — хмара наступає попід небесами. Коли вони придивляться — аж це стара змія-мати женеться. Одна губа в неї аж попід небесами, а друга понад землею.

Іван — мужичий син і говорить:

— Ех, давайте, браття, втрюх битися з нею, бо сам я її не подужаю.— Але ті два полякались і не хочуть битися — тікають. Ну, Іван бачить, що тут нічого не вдіє сам: «Доведеться пропадати»,— думає. Але згадав, що тут недалеко, за горами, за лісами, є величезна кузня. От він пришпорив свого коня та чимдуж до тієї кузні, ну, а ці два богатири теж за ним,— бо ж нікуди більше їм подітись.

Підлітають до тієї кузні.

— Одчиніть!

Ковалі одчинили їм дванадцятьо дверей залізних, вони влетіли, а двері самі собою й зачинились. А змія сіла коло кузні і давай вогненным язиком двері пролизувати.

Іван — мужичий син бачить, що не жарти, та до ковалів:

— Миттю робіть плуга, та такого великого, щоб аж під стелю кузні, і робіть такі ж великі щипці. Ну, ковалі враз узялись за роботу, а змія все далі й далі пролизує. Вже тільки троє дверей залишилось, а тут ковалі вже й кінчили плуг і щипці.

Пролизувала змія останні двері, встромила голову, а тут Іван щипцями розжареними і здавив її за губу. Накинув на неї плуга, вибіг надвір і давай змією орать землю — такі скиби, як хата завбільшки, відвертає. Оре, лупить її та все щипцями розжареними за губу тисне. Орав-орав нею доти, доки не лопнула.

Він тоді викинув її в море, свого коня пустив на пашу, а богатирів тих додому прогнав.

— Ідіть,— каже,— боягузи, а то з вами тільки морока. І ще,— каже,— панської крові!

А сам поїхав на цьому коні, що в змія взяв. Іде він, їде — зустрічає діда старого. Проїхав він повз нього і не сказав — «здрастуйте». А далі й Нагадав:

— Що ж я, ще молодий хлопець, а йому, старому, честі не оддав. Треба вернутися, поздоровкатися.

Вернувсь:

— Здрастуйте,— говорить,— дідусю, вибачте, я проїхав — честі вам не оддав, не поздоровкався.

— Еге,— каже дід,— ніколи старих людей не минай, завжди поздоровкайся, їхатимеш ти, а вискочить до тебе такий кривий дід на дерев'янці і буде говорить до тебе: «Ну, молодець, добрий кінь твій, але ти однаково не випередив мене». Так ти не зрізуйся з ним наввипередки. А може, тобі по путі хто буде траплятися, приймай, не одказуй.

Поїхав. Бачить — назустріч шкутильгає на дерев'янці такий поганий дід.

— Ну,— говорить,— молодець, та й кінь же у тебе! Але хоч я який поганий, ти мене однаково не випередив!

— Ну, та я не стану з тобою сперечатися, ні, то й ні...

Та тільки сказав це Іван — мужичий син, а той дід поганий своєю дерев'янкою в стремено, а Івана якоюсь гострою стрілою збив з сідла та й полетів на коні... Іван — мужичий син і оглянутись не встиг... А це був не хто інший, як сам цар Ірод — батько зміїв і зміїх.

Розсердився Іван — мужичий син.

— Ну,— каже,— я ж тобі цього не подарую, я ж тебе, Ірода проклятого, і пішки знайду!

Та палицю в руки — і пішов. Іде він, але відчуває, що та ранка від стріли царя Ірода все розпухає і розпухає, все більшою робиться і більшою, вже Іван і знемагати почав.

«Е, це вже біда! — думає Іван — мужичий син,— це, виходить, цар Ірод затруєною стрілою мене вдарив».

Пройшов ще трохи Іван та вже й зовсім знеміг.

— Це,— каже він сам до себе,— тепер не побити мені царя Ірода, тепер він мене одним пальцем поборе...

Іде Іван — мужичий син, сумний-сумний, а назустріч йому дід,— борода до землі. Поздоровались, розпитались,— хто куди? Дід і каже:

— Піду я з тобою.

— Хто ж ти такий?

— Я «Той, що може од собак оборонить». Здвигнув Іван — мужичий син здивовано плечима, але згадав пораду старого і мовчить.

Пішли далі, являється їм другий дід, пристав до них:

— Я,— каже,— Мороз. Ідуть далі... Третій дід назустріч. Розпитались — хто, куди? Той каже:

— Я «Той, що море викосить і в копиці складе».

— Ну, ходім і ти з нами!

— Далі — четвертий, «що їсть і не наїється». Там — п'ятий, «що п'є і не нап'ється». Шостий — «біжу й не набіжуся». Сьомий — «я за двадцять верств бачу»...

їдуть вони до царя Ірода, у його государство. Цар Ірод бачить, дивується, що то ніхто й до границі не підходив, а то — в землі його увійшли... Звелів випустити на них сім тисяч злих-презлих собак-гієн, що кожна по дві голови має.

Собаки біжать — як хмара синіє.

— Ну, що ж, братці,— каже Іван — мужичий син,—порозривають нас собаки, я слабкий, ледве ноги переставляю, не можу боротись з ними.

— Та ось же я, «Той, що од собак обороню»,— сказав перший дід. Як захватив їх...

Вибив усіх і в скирти постягав усіх собак-гієн. Цар Ірод бачить — і собаки не помогли — йде цілий гурт в його государство. Приходять до його дому, ввійшли в його двір, під таке величезне залізне склепіння, а воно, це склепіння,—р-раз, і закрило їх. І опинився Іван — мужичий син з своїми супутниками ніби у великій залізній хаті.

А тут цар Ірод наказав своїм слугам топити під стінами так, щоб вони всі попеклись. Навалили слуги гори лісу під стіни, і ну топить. Але Мороз-дід як почав пришкварювать, то на залізних стінах аж іній став. Спалили весь ліс слуги царя Ірода, а Ірод і каже їм:

— Відчиніть уже та вигорніть лопатами жужелицю з мого ворога — Івана — мужичого сина.

Відчинили — аж вони всі живі, а Іван і каже:

— Що ж ти, царю, такий немилосердний, у таку холодну кімнату посадив нас — трохи не померзли.

— Все одно,— каже Ірод,— зараз я тобі голову відрубую, бо я знаю, що ти затруений і не можеш воювати зі мною! — А сам думає: «Вбити його я ще встигну, давай попому ще добре». Та й каже:

— Ну, от я вам задам задачу; як зробите — пуцу живих, а як не зробите — голови позрубую; за одну ніч море викосить і у копиці зложить, а ні, то...

Ліг Ірод спати на ніч, а той, що міг море косить,— викосив його за ніч і в копиці поскладав.

Прокинувся ранком Ірод, бачить — нема води й каплі ніде. «Гм! — думає,— що за чудасія». Задає другу задачу:

— Скільки в мене є худоби — я приготую обід, як усе споживете — живі будете, а як не споживете, то голови постинаю.

А Іван — мужичий син і думає: «Скоріш би рана гоїлась, скоріш би, я йому покажу, як нас мучить».

А в Ірода була полонена одна, дуже красива дівчина. От вона і взялась Івана лікувати. Знала вона

всякі ліки. Ну, а тим часом наварив цар Ірод стільки котлів, що у дворі не вміщаються; горілки поналивав кілька тисяч бочок. Посідали вони їсти. Не більш із'їли, як одного вола, а Іван — мужичий син і журиться: «Ми й за три роки всього не з'їмо...» Коли тут нагадали, що є один дід — «їм — не наїмся» і другий дід — «п'ю — не нап'юся». Як почали вони обидва троцить, то казали, що ще й мало, що ще б їли...

Бачить цар Ірод, що нічим їх не візьмеш, хотів уже повбивати їх, але вирішив ще помучити.
— Хто завтра, — каже він, — принесе раніш води з моря, — чи моя дочка-скорогонка, чи ви? Як ви — живі будете, а ні, то...

А Іван усе думає: «Скоріш би рана гоїлась, скоріш би»... А полонена дівчина каже:
— Не журись, скоро вже. Переночували. Дочка-скорогонка чуть світ наділа чоботи-скороходи, шапку-невидимку, за відерце — й подалась до моря. Вона побігла, а вони всі сидять, думають — котрому бігти? Згадали, що є — «біжить — не набіжиться». Побіг він, набрав води» раніш Іродової дочки-скорогонки біжить, а вона бачить це, та взяла і сипнула йому під ноги сонного порошку, він впав та й заснув біля відра.

Бачить Іван — мужичий син і його супутники, що Іродова дочка вже біжить, а того їхнього — «біжить—не набіжиться»—й не видно ніде. А той, «що на двадцять верст бачить», подивився і бачить, що «біжить — не набіжиться» спить. Тоді той, «що на двадцять верст бичем улуча», розпустив свій бич, та як потягне того, що спав. Той прокинувся—за відро—як побіжить, і приніс воду раніше, ніж Іродова дочка-скорогонка.

Тоді Ірод бачить, що вже нічого для них важкого нема, вихопив меч і наказав тягти Івана та його супутників на залізний тік. Виводять Івана, а дівчина полонена і каже:

— Уже загоїлась твоя рана. Вивели Івана. Тільки хотів цар Ірод рубать,— а Іван як хватне царя Ірода, та як шпурне ним

на гострий шпиль його замку, так цар Ірод і здох. Взяв Іван тоді того коня, що Ірод в нього обманом викрав, дівчина полонена теж з ним збирається, а ці діди і кажуть:

— Ну, а ми послужили тобі, Іване — мужичий сину, та тепер підеш далі своєю дорогою, іншим добрим людям служити.

Поцілувались вони з Іваном та й пішли. Приїжджає Іван — мужичий син в своє царство та й оддає так, як обіцяв, бо завжди любив слова дотримувати, цареві коня того, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя з дубів осипається. Але тут якраз стояли ці два богатирі панської крові, що їх цар посилав разом з Іваном, як побачили вони ту дівчину, що Іван з полону у царя Ірода визволив, та зразу до царя:

— Так і так, не гоже Іванові, простому мужичому синові, одружуватись з такою красунею: вона може бути за жінку тільки богатиреві панської крові!

— Молодці, правильно говорите! — каже цар, та до Івана:

— Ти, Іване,— мужичий син, і не гоже віддавати за тебе таку красуню, вона може бути жінкою тільки богатиря панської крові.

Поблід Іван — мужичий син та й каже:

— Я її з полону визволив, вона мене любить, я її люблю і нікому я її не віддам!

— Ні, віддаси! — каже цар. Тоді Іван скипів та до царя:

— Ти обіцяв мене нагородити, чим я захочу, і ніякої ніколи кривди мені не чинити! Я трьох зміїв-велетнів убив, їхніх сестер повбивав, стару змію в море загнав, царя Ірода на той світ перевів — та коли ти мені будеш за мою добрість так платити і так слово своє ламати, то я й тебе і весь твій рід одним махом з світу звезду!

Та як замахнеться своєю палицею— то аж всі дерева нагнулись, а царський дворець аж затрясся.

Ну, тоді цар злякався та вже ні слова. А Іван — мужичий син одружився з дівчиною-красунею, та й зажили щасливо.

Але вже ніколи не вірив Іван ні царському, ні панському слову.